

AKSARAY ULU CAMİİ

İbrahim Hakkı KONYALI

Cami, Aksaray çarşısında kendi adını verdiği mahallede şehir parkının doğusundadır. Sağında Kız Sanat Okulu, solunda kütüphane vardır.

Camiin batı ve kuzey taraflarına birisi mummyalık damının üstüne perişan bir halde atılmış dört kitâbeli taş buldum.

Bunlardan birisi evvelâ camiin içinde abdest musluğu halinde kullanılırken tamir sırasında dışarıya çıkarılan ve müezzin meşrutasının önüne yerleştirilen tarihî Roma lâhdinin üzerine gelişigüzel konmuştur. Üstünde iki satır halinde güzel bir sülüs ile şu kitâbe okunur :

اهاليدن عفايته و مفتيدن دلالتله
حمد الله شد مرقم بيك اوچيوز سال هجريده
١٣٠٠

Ehalinden inayetle ve müftüden delâletle

Bi hamdillah Şüd müremmem bin üçyüz sâl-i hicride. 1300

Bu kitâbe camiin 1300 H. - 1882 M. yılında müftünün delâleti ve halkın yardımı ile tamir edildiğini gösteriyor.

Babedin batısında enkaz arasında bulduğumuz 0,90 x 0,45 metre ebadındaki bir mermerde de devrinin sülüsü ile üç satır halinde şu kitâbeyi okudum:

١ - امر بعمارة و تجديده السلطان
٢ - الاعظم سلطان محمد بن المرحوم المغفور
٣ - علاء الدين بك في سنة احدى عشر و ثمانمائة

Kitâbenin sol kenarında yukarıdan aşağıya (.مهارة فيروز) Mimarühu Firuz okunur.

Kitâbenin arapça okunuş şekli şöyledir :

1 — Emere bi imaretihi ve tecdihi es-Sultan

2 — ül-A'zam Sultan Muhammed ibn-i merhum-ül-mağfur

3 — Ala-ed-din Bey fi seneti ihda aşere ve semanemiye

Kitâbe dilimize şöyle çevrilir :

«Bunun yapılmasını ve yenilenmesini merhum ve mağfur Alâeddin Bey'in oğlu yüce Sultan Sultan Muhammed 811 yılında emretti.»

Kenâredeki yazının türkçesi de şudur :

Mimarı Firuz

Bu kitâbe Karamanoğlu Alâeddin Beyzade Sultan Mehmed'in Ulu camii yaptırması ve yenilemesi hakkındadır. Karamanoğullarından Mehmed Bey 811 H. - 1408 M. yılında bu camii yenilemiştir.

Yine buraya atılmış 0,52 x 0,47 metre ebadındaki bir mermerde de Karamanoğulları devri sülüsü ile iik satır halinde şu arapça kitâbe okunur ::

١ - في أيام الدولة السلطان
٢ - ابراهيم بن محمد بن قرمان خلد ماله

Türkçesi şudur :

«Karamanoğlu Mehmed oğlu İbrahim Bey Sultanlağı günlerinde (yapıldı) Allah mülkünü muhalled kılsın».

Bu İbrahim Bey bundan evvelki kitâbede adı geçen Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğludur. Kitâbede tarih gibi yapılan, yaptırılan şeyin adı da yoktur. Camiin bir tamirle ilâvesine yahud medrese gibi başka bir yapıya ait olması ihtimali vardır.

Bu İbrahim Bey, Karaman hükümdarlık zincirindeki ikinci İbrahim Beydir. Lakabi da babası II. Mehmet Beyinki gibi Taceddin'dir.

İbrahim Bey'in babası Mehmed Bey, onun babası Alâeddin Bey, onun babası Şücaüddin Mirza Halil Bey, onun baabsı Urum Seyyidi şöhretli Bedreddin Mahmud Bey, onun babası Kerimüddin Karaman, onun babası da Nurüh Sofudur.

Bu kitâbede İbrahim Bey «İbrahim ibn-i Mehmed ibn-i Karaman» şeklinde geçmiştir.

Kitâbelerde, vakfiyelerde kısaltma kasdiyle böyle babadan büyük dedeye geçmek olağan şeylerdendir. İbrahim Bey'in Karamandaki imaretinin taş vakfiyesinde de adı böyle geçer.

Bu İbrahim Bey'in Topkapı Sarayı arşivinde 5318 numarada kayıtlı 17 metre 35 buçuk santim uzunluğunda tomar halindeki 835 H. - 1465 M. tarihli arapça vakfiyesinde de adı babasının ve dedesinin adları şöyle geçer :

«Taceddin İbrahim İbn-i Mehmed İbn-i Ala-ed-din ibn-i Halil ibn-i Mehmed ibn-i Karaman»

851 H. 1447 M. tarihli bir hüccette de İbrahim Bey ve dedeleri şöyle sıralanmıştır.

الامير الكبير الزاهد امير الامراء السلطان
سلطان ابراهيم بن محمد بن علاء الدين بن حليل
بن محمود بن قرمان اعز الله انصاره

۱- بسم الله الرحمن الرحيم توسل الى رضوان الله
۲- الداعي الى الله ابو الفضائل محمد راز (ى) المفاخر العر
۳- الخيبي فبدل هذه الدار فجعلها وقفاً على اهل التفسير
۴- والحديث مباحاً ليكمل الضرعين من الاصحاب الشافعي
۵- و ابي حنيفة رضي الله عنهما ذلك في تاريخ سنة سبع
وستين وستمائة

(*)

Bu hüccet Atabey Fahreddin Arslandoğmuş'un Konya'daki Atabekiyye medresesine aittir. Arslandoğmuş bir Selçuklu veziridir.

Yine camiin kuzeyinde sokağa atılmış bir taş buldum. Taşın sağ tarafı kırılmış, diğer kısımları da yer yer çatlamıştır. Kalan kısımlarda şunları sökebildim :

۱ - ... هذا السور ... في ايام
الدولة السلطان
۲ - ... بن سلطان علاء الدين
خالد الله ملكه
۳ - ... احدى و عشر و ثمانمائة

Bu kitâbe bize Karamanoğlu Alâeddin Beyzade Taceddin Mehmed Bey'in 811 H. - 1408 M. yılında Aksaray kalesini tamir ettirdiğini gösteriyor. Bu tarih Ulu camiin tamiri ve yenilenmesi tarihinin aynıdır.

Mehmed Bey Ulu camii imar ederken Aksaray surlarını da onarmıştır.

Ulu camiin mumyalık denilen eski bezir deposunun üstüne atılan taş yığınları arasında da kitâbeli bir taşın yalnız sol köşesini buldum. Bunda şu kelimeler ve cümleler var idi :

(*) Bu yazıyı yazdıktan sonra taşın kaybolan parçasındaki yazıyı bulduk buraya aynen kovuyoruz.

- ۱ - الجار الشافى
۲ - مالات فى تاريخ سنة سبع و ستين
۳ - و ستين

Bu kitâbe şafii mezhebinden bir zata aittir. Tarihi 667 H. - 1268 M. yılını gösteriyor. Bu tarihte Selçuklu tahtında Sultan III. Keyhüsrev oturuyordu. Aksaraylı Mehmed Hamza kadı bey bu kitâbenin bir parçasını vaktiyle camiin içinde bulunduğunu söylemişti, şimdi yok olmuştur. Bu, Şafii zatin Aksaray'da ne yaptırdığı şimdilik bilinmiyor.

Camiin batı tarafında Aksaray Din Görevlileri Yardımlaşma Derneği binasının önüne atılmış bir taşta da şu kitâbeyi okudum :

قدى بانى بو مقامه بويه بر اثر بنا
تمام اولنجه مناره ديدم فرید تاريخن
[قد نى سروسر | زم عدن البحره]

Sağ kenarında da (sene 1118) yazılıdır. Kitâbeyi bir de yeni harflerle okuyalım :

Kıldı bani bu mekama böyle bir eser bina

Seyyid el-Hacı Mehmed ibn-i Abdulah Ağa

Tamam olunca minare didim Ferid tarihin

[قد نى سروسر]

Bezm-i adin icre

sene 1118

Ferid isminde birisinin hazırladığı bu tarih kitâbesine göre Abdullah Ağa zade Hacı Mehmed isminde bir hayırsever 1118 H. - 1706 M. yılında Ulu camie bir minare yaptırmıştır. Bu minare yıkılmış, sonra şimdiki beton iki şerefeli minare yaptırılmıştır. Bunun aşağıda genişçe yazacağım.

Şimdi camii görelim. Mabedin Taç kapı dediğimiz büyük kapısı batıya şehir parkına açılır. Mabed tamamen kesme taşla yapılmıştır. Duvarlarının bazı yerlerinde kuşak halinde süslemeli taşlar görülür. Biz bunların ilk Selçuklu mabedinin kalıntıları olduğunu kabul etmeek istiyoruz. Kaynakların Arhalais dedikleri şehir fethe dildikten sonra Selçuklu hükümdarı Sultan I. Mes'ud burada bir cami yaptırmış ve bir de minber koymuştur. Sonra oğlu Sultan II. Kılıçaslan şehri yaparken bu camii yenilemiş ve adını aşağıda inceleyeceğimiz camiin minberi üzerine de kazdırmıştır.

Paris Millî Kütüphanesinde bulunan farsça «Tarih- Al-i Selçuk der Anadolu» adlı kitabda Aksaray hakkında şunları yazar :

« بادشاهى قلیج ارسلان بن محمود در سنة
خسین و خمسیاه
در اول سلطنت اقمرا را بناد کرد و کاروان
سرایها و بازارها عمارت کرد [۱]

Türkçesi şudur :

550 yılında Mes'ud oğlu Kılıçaslan'ın hükümdarlığı :

Hükümdarlığının ilk zamanlarında Aksaray'ı yaptı, kervansaraylar ve pazarlar kurdu¹.

Sultan I. Mes'ud 510 H. - 1116 M. yılından 550 H. - 1555 M. yılına kadar hükümdarlık ettiğine göre Ulu camii yerindeki ilk mabed bunun hükümdarlığı zamanında kurulmuştur. Sultan II. Kılıçaslan'ın veliahdliği yıllarında bu camii yenilediği ve genişlettiği anlaşılmaktadır. Bu hükümdar 37 yıl kadar Selçuk tahtında kalmıştır.

Taç kapının ak mermerden iki mihrabçıklı kısmının bu devirlerden kaldığını kabul ediyoruz. Bu kısmın temelerinde Selçuk devri süsleri görü

lür. Bu süsler duvarların bazı yerlerinde de göze çarpar. Bu eski kapının üst kısımları yok olmuştur.

Aksaray valisi merhum Ziya Bey'in zamanında 1925 yılında mühendis Galip Bey'in hazırladığı plâna göre kapı tamir edilmiştir. Tamirde Kayserili Şeyh ve Saadettin ustalar çalışmışlardır. Kapının cephesindeki ve yanlarındaki süsler tamamen Ziya Bey'in zamanında hazırlanmıştır. Selçuklular ve Karamanoğulları devirlerinin orijinal süsleri ile hiç alakası yoktur. Camiin batı duvarından taşan kısımların üstüne yerleştirilen hantal ve ağır taş süsler de yenidir.

Bunu bana 4 Eylül 1970 günü camii tetkik ederken bu süsleri kazan ve yapan Osman Muştı anlatmıştır. Tak kapının istelâktileri de yenidir. Gönül tamir esnasında orijinal kapının taklid edilmesini isterdi. Her nedense bu yapılamamıştır. Sonradan Tak kapının önüne bir cemakan yapılmak suretiyle büyük kapının iyi görünüşü bozulmuştur. Yukarıda aynen verdiğimiz Karamanoğlu II. Mehmed Bey'in 881 H. - 1408 M. tarihli tamir ve tecdit tarihini gösteren kitâbe işte bu kapının üstünde idi. Tamir esnasında atılmıştır. Münasib bir yerine konulması lâzımdı. Portalin içinde sağ tarafta üzerinde yalnız besmele kalan kitâbeli bir taş vardır. Bunun ilk camiin taşı olması ihtimali vardır. Tamir esnasında kitâbenin diğer kısımları taraklanmak suretiyle yok edilmiştir. Kapı kemerlerinin ve söveleerinin süsleri Selçuk devrinindir. Ahşap kapının sağ kanadının üstünde devrinin sülüsü ile «

« قُلْ لِلَّهِ الْمُلْكُ كُلُّهُ وَاللَّهُ عِندَهُ حَكِيمٌ ۝۱۰۲ »

» sol kanadının üstünde de «

« وَإِذْ يَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عِزًّا ۝۱۰۳ »

yazılıdır. Kapının süsleri güzeldir. Bu kitâbe «Mescidler Alah içindir. Allah ile beraber başka birisini iddia etme-

yiniz. Yani, Allah'a eş koşmayınız». anlamına bir ayettir.

Refikam Şefika Konyalı camiin enini 36 metre 55, boyunu da 35 metre gibi şöyle bir gelişigüzel ölçmüştür.

Bugün bize kadar gelen camiin kitâbesinden öğrendiğimize göre mimarı Firuz isminde bir sanatkârdır. Camiin kubbeleri duvarlarla 12 kalın yağma sütun üzerine dayanmaktadır. Mihrabın önündeki kubbe ile kuzey tarafındaki müezzin mahfelinin üstünü örten kubbe derindir. Diğerleri çarpı işaretli şekilde tamamen taştandır. Mihrabın üstündeki kubbe diğerinden derindir. Eteğinde dört pencere var idi son tamir esnasında örölmek suretiyle kapatılmıştır. Müezzin mahfilinin üstünü örten kubbe bundan küçüktür. Bu ikinci kubbenin kuzeyini 2,86 metrelik kısmının başka yerlerde eşine rastlanmayan taş istelâktiler süsler.

Camiin kuzey duvarında çatlama lar vardır. Bazı çatlama ların tehlikeli olduğu söylendi. Camiin tak kapıdan girince karşımıza gelen yağma sütunun alt kısmı vaktiyle çatladığı için demir çemberlerle kenetlenmiş ve üstü de sıvanmıştı. Son tamir sırasında bu sıvalar soyulmuş, çemberi meydana çıkarılmıştır. Camiin kuzey tarafında 5 kemerli kısım vardır. Bu kısımlar birbirine yine kemerli kapılarla bağlanmıştır. Bunların üstünde de aynıyle beş kemerli ikinci kat halinde müezzin ve kadınlar mahfili vardır. Buraya tak kapıdan girince soldaki taş basamaklı merdivenle çıkılır. Bir de kuzey tarafındaki merdivenle dışarıdan buraya açılan bir kapıdan girilir.

Mabedin kuzey sağ köşesinde de «Parmak Kapı» denilen üçüncü bir kapısı vardır.

Mabedin mihrabı alçıdandır. Çok harab olan mihrab son zamanlarda yağlı boylarla ve çeşitli süslerle dejenereleştirilmiştir. Bu mihrabın aslına

uygun bir şekilde restora edilmesi lâzımdır. Camiin sağ kible köşesinde şimdi örülmüş olan bir kapı vardır. Burada duvarın içinde bol sulu bir kuyu var idi. Eskiden burada abdest alınırdı. Kuyu dibinden ağzına kadar tandır şeklinde pişmiş çamurla örülmüştür. Suyu çok buldu. Bunun gibi bir kuyu da camiin batısındaki Sanat Okulu'nun bahçesinde vardır. Söylendiğine göre kuyuların dibinde coşkun bir şekilde akan sular varmış. Bir ara belediye bu kuyudan elektrik motoru ile su alarak parkı sulamıştır. Suyu biraz tuzlu olduğu için bitkilere pek faydalı olamadığı için tatil edilmiştir.

Camiin kible tarafındaki eski halkevi yeni sanat okulunun temeli açılırken toprak altından bizans devri döşeme mozaikleri çıkmıştı. Bizans devrinin Arhalais sarayı burada imiş. II. Kılıçaslan'ın sarayının da burada olduğunu söyleyenler vardır.

CAMIİN ŞAMDANLARI

Camiin mihrabının iki tarafında bakırdan iki büyük şamdan vardır. Her ikisinin üstüne devrinin çok güzel bir sülüsü ile şu kitâbeler kazılmıştır :

« قد وقف هذه المشكات السيد عبدالماقي لاجل
جامع الكبر الواقع في بلدة اقسراى سنة اربع
و تسعين و الف ١٠٩٤ »

Kitâbenin türkçesi şudur :

«Bu şamdan 1094 yılında Seyyid Abdülbakî, Aksaray şehrindeki Ulu camii için vakfetti.»

1094 H. - 1682 M. yılında vakfedilen bu şamdanlar yazıları ve yapıları tarzları ile iyi muhafaza edilmeleri gereken tarih yadigarlarıdır.

Camiin kible duvarına asılmış bir levhada çok nefis bir talik ile yazılmış Hazret-i Peygamber hakkında şu levha okunur :

سین ای شاه رسال عالم حانك كوئشى
دامن صنع صور اولدى آنك پرده كشى
نسخه ذاتك ايكن لفظ و حرفدن عارى
كورينور صورتله معنى ذاتك روشى
سر ذاتك ايده چون پرده صورتده ظهور
كيم كورر ظلمت ليل ايجره عجب ماه وشى
كورديلر بلمديلر ذات شريفك هر كيز
عرب و هند و عجم هم ايجه اهل حبشى
نه بيلور كوهر مقصود ازل قدرنى اول
صادقا اولسه كر پوته عشق سيم كشى

Şair ve nazım Sadık'ın yazdığı bu manzumeyi bir de yeni harflerle okuyalım :

*SENsin ey şah-i rüsül âlem-i canın
güneşi*

*Damen-i sun'-i suver oldu anın
perdekeşi*

*Nusha-ı zatin iken lâfz-u huruftan
ari*

*Görüntür suretle man-i zatin revîşi
Sırr-ı zatin ide çün perde-i suretde
zuhur*

*Kim görür zulmet-i leyl icre aceb
mahveşi*

*Gördüler bilmediler zat-i şerifin
gergis*

*Arab-ü Hind-ü Acem hem nice ehl-i
Habeşi*

*Ne bilür gevher-i maksud-i ezel
kadrini ol*

*Sadika olmasa ger puta-i aşk
simkeşi*

YAZMA KUR'ANLAR

Camide iki yazma Kur'anı Kerim vardır. Bunlar emekli müezzın Niyazi Şenses'in dolabında kilid altında muhafaza edilmektedir.

Birisi 0,32 x 0,21 metre ebadında dır. Çok güzel bir sülüs ile yazılmıştır. Birinci ve ikinci sahifeleri orta derecede tezhiplidir. Sonunda şunlar yazılıdır :

- ۱ - قد كتب هذا المصحف الشريف
- ۲ - محمد نوري الأقسراي المعروف بأمام زاده وهو من
- ۳ - تلاميذ محمد الشوق الطريزوني و الحاج يعقوب حقي النكدوي
- ۴ - غفر الله لهم ولو الدينهم و لمن نظر و قرأ هذا المصحف
- ۵ - الشريف و هذا مصحف الثالث و العشرين باعتبار الكتب
- ۶ - و قدم كتبه في سنة اثنين و تسعين و مائتين و الف
- ۷ - من هجرة من له العز و المجد و الشرف

Her sahifesinde 15 satır bulunan bu Kur'anı Kerim ketebesine göre 1292 H. - 1870 M. yılında İmamzade şöhretini taşıyan Aksaraylı Mehmed Nuri tarafından yazılmıştır. Bu hattatın yazdığı yirmi üçüncü Kur'anı Kerim'dir. Hat hocaları Trabzonlu Mehmed Şevki ile Niğdeli Hacı Yakıp Hakkı'dırlar.

Diğer sahifesinde arapça şu vakfiye okunur :

قد وقف هذا المصحف الشريف
الحاج الشيخ ابراهيم آغا بن الحاج عثمان بك وقفاً
صحيحاً لرضاء الله تعالى بشرط ان يوضع في الجامع
الكبير الذي وقع في بلدة اقسراي و يقرأ فيه بحيث
لا يباع ولا يشتري ولا يرهن ولا يبدل فمن بدله
بعدها سمعه قائماً أمة على الذين يبدلونه
انه سمع علم

Bu vakfiyeye göre bu mushafı Hacı Osman Beyzade Şeyh Hacı İbrahim Ağa, Aksaray'daki Ulu camie okunmak için vakfetmiştir. Koyduğu şarta göre Kur'an satılamaz, değiştirilemez, rehin konamaz, satın alınamaz. Bunları işittikten sonra bu istenilen şeyleri yapan

ların günahı kendi üzerlerine olacaktır.

Şimdi bu vâkıfın torunlarından Aksaray'da «Şişman» soyadı taşıyanları vardır.

AKSARAY'IN TARİHİNİ SÖYLEYEN BİR YAZI

Camiin içine asılmış bir Aksaray müftüsünün Aksaray'ın tarihi, eski adları ve vasıfları hakkında söylediği bir manzume gördük. Efsanevi ve tarihe uymayan kısımları bulunan Aksaraylı larca pek meşhur olan bu manzumeyi de buraya alıyorum :

اقسرايك وضع ايدين بنيادى
شاه نهاددر سام اولادى
ضبط ايديوب سلطنت ايله اول
آذنى صونيه ديديلر بيك ييل
ظهور ايديوب صكره يونان

ملك يونان ديديلر ثانى
چوق ايدي آندء عسكر اسلام
انكچون ديديلر دارالظفر
چونكه دنياه كلدى اول حضرت
ينه صونيه ايله بولدى شهر شهرت
آل سلجوقه دوشوب نوبت
آذنى آقسراي ديديلر اول ساعت
باشامار آكا حقارت ايدين
تجه اوگسون كه انى غارت ايدين
ظلم ايديوب حقارت ايدينه مولا
دوزو شب ويره آكا يوزبيك بلا
آمين

صونيه	ملك يونان	قبة الاسلام
۱	۵	۳
دارالظفر	صونيه	آقسراي
۴	۵	۶

Manzumeyi bir de yeni harflerle okuyalım :

Aksaray'ın va'z eden bünyadını
 Şah Nehvad'dır Sam evlâdı
 Zaptedüp saltanat ile ol
 Adını Sonya dediler bin yıl
 Zuhur edüp sonra Yunan
 Milk-i Yunan dediler sâni
 Çok idi anda asker-i İslâm
 Anın çün didiler kubbet-ül-İslâm
 Olmadı feth için asla sefer
 Anın çün didiler Dar-ül-zafer
 Çünkü dünyaya geldi ol hazret
 Yine Sonya ile buldu şehir şöhret
 Al-i Selçuka düşüp nevbet
 Adını Aksaray dediler ol saat
 Yaşamaz ana hakâret eden
 Nice onsuz ki anı ğaret eden
 Zulmedüp hakaret edene Mevlâ
 Ruz-ü şeb vere ana yüz bin belâ
 Amin

Sonya	Milk-i Yunan	Kubbet-ül İslâm
1	2	3
Dar-üz Zafer	Sonya	Aksaray
4	5	6

Manzumeye göre Aksaray'ın şu al-
 tı adı ve vasfı vardır :

- 1 — Sonya
- 2 — Milk-i Yunan
- 3 — Kutbet-ül İslâm
- 4 — Dar-üz Zafer
- 5 — Tekrar Sonya
- 6 — Aksaray

Hazret-i Nuh'un oğlu Sam'ın evlâ-
 dından Nehbad'ın Aksarayı kurduğu ve
 adına Sonya denildiği hakkında ciddî
 hiçbir kaynakta herhangi bir işarete
 rastlanmaz. Her şehrin böyle efsanevi
 masal şeklinde menkıbeleri vardır. Ka-
 raman Eyaletine, Konya'ya bir çok kay-
 naklarda, Selçuk kitâbelerinde Taht-ı
 Yunan, Milk-i Yunan, Memleket-i Yu-
 nan denildiğini görüyoruz. Dar-üz za-
 fer ve Kubbet-ül İslâm herhangi bir
 yer hakkında kullanıldığı gibi Aksaray
 için de bir vasıf olarak kullanılmış bir
 terkiptir.

Eski kaynaklarda meselâ Selçuk
 nâmelerinde, Ömeri'nin Mesalik-ül Ebsar
 fi Memalik-il Emsar adlı kitabında
 şehrin adı «Aksara - اقسرا » şek-

linde yazılır. (Sera - سرا) da fars-
 ça saray anlamındadır. Daha sonraki
 kaynaklarda bu ad Aksaray şeklinde
 yazılmaya başlanmıştır².

CAMİİN BEZİRHANESİ

Camiin kuzey tarafında sol köşede
 kapısı sokağa kuzeye açılan cami ile
 beraber yapılmış, camiden biraz taşkın
 tek katlı, bodrum halinde bir yer var-
 dır. Eskiden burada camiin zeytinyağ-
 ları, bezirleri saklandığı için bezirha-
 ne diyorlardı. Sonra buraya bir Selçuk
 mumyası konmuştu. Bundan sonra bu-
 raya mumyalık da denilmeye başlan-
 mıştı. Bir gün Aksaray mebusu mer-
 hum Vehbi Bey demişti ki :

— Aksaray'da mağra gibi bir yer-
 de bir mumya vardır. Halk kuraklık yıl-
 larında bunu çıkararak suya batırırlar,
 tekrar yerine getirip korlar!

Ben eski Türk ve İslâm Eserleri
 Müzesi müdürü Hamdi Zade Abdülka-
 dir Bey'den bu mumyanın bir resmini
 almış 7 gün mecmuasında ve daha
 başka mecmua ve kitâblarımda neş-
 retmiştim.

Vehbi Bey'in anlattığı mumyanın
 İhlara'daki gayri İslâmî devirlere ait
 bir mumya olduğu ve oradaki köylüle-
 rin yağmur dualarından evvel bulun-
 duğu mağradan alınarak suya batırılıp
 tekrar yerine konduğunu, bezirhanede-
 ki mumyanın böyle yapılmadığını 1970

2) Evliya Çelebi Seyahatnamesinde (cild
 3, sahife 192'de) dar-i suleha dediği Aksa-
 ray'ın kalesinin Ulu ırmak kenarına, şehrin
 ortasına dört köşe olarak taştan yapılmış
 müstahkem bir bina olduğunu, burç ve bā-
 rularının o kadar yüksek olmadığını, bütün
 burçlarının, dişlerinin, bedenlerinin ve maz-
 gal delliklerinin hendese ilmine göre yapıldığını,
 küçük kapı, demirkapı kiçi kapu,
 Ereğli kapısı, Konya kapısı adlı 5 kapı bu-
 lduğunu yazar.

yılı Eylül ayı içinde Aksaray'da bu camii incelerken yerlilerden öğrendim. Buradaki mumyanın bir belediye reisinin yıkarak mahrutı kubbesindeki tuğlaları başka yerde kullandığı bir Selçuk türbesinden getirildiğini söylediler. Bunu bir Selçuk prensine ait olduğunu öğrenmiştim. Sonra vali Ziya Bey'in zamanında bir belediye başkanı bu kıymetli tarih yadigarını buradan aldırarak hatib Mustafa Efendi vasıtasıyla Evrah Kabristanında Cemiyet derecesine gömdürmüştür. İhlara'daki bir mumya Niğde müzesine götürülmüştür.

CAMIİN DAYAMALARI (PAYENDELERİ)

Cami yığma olduğu söylenen bir tepenin çevresine hakim bir noktasına yapılmıştır. Mabedin doğusunun pek yakınından Karamanoğlu Mehmed Bey'in tamir ettirdiği kale duvarları geçer. Kaleyî 599 H. 1202-203 M. yılında II. Kılıçaslan yaptırmıştı¹. Ön kaplama taşları sökülen ve bedenleri bir taş ocağı gibi kullanılan kale duvarlarının izlerine ve ayakta bize kadar gelen parçalarına bu taraflarda çokca rastlanıyor. İşte kale duvarları böyle sökülünce tıpkı Konya'daki yığma tepe üzerine kurulan Alâeddin camiinin ki gibi Ulu Camiîin duvarları istinadsız kalınca yer yer açılma ve çökme tehlikeleri gösterdiği için duvarlarının dışarıdan payendelerle, dayanmalarla desteklenmesine lüzum görülmüştür.

Mabedin kible ve doğu taraflarına dayamlar yaptırılmıştır. Bunların bazılarını Dibekzade Mehmed Efendi yaptırmıştır. Bazıları da son zamanlarda yaptırılmıştır. Camiîin üstü toprak örtülü idi. Taş kubbeleri herhangi bir zelzeleye karşı mukavemetli yamak için bu mimari tarzdaki binalarda böyle toprak konurdu. Son tamir sırasında bu topraklar azaltılmıştır. Bunu mahzurlu görenler ve kuzey taraftaki çatlamaların bñudan doğduğunu söyleyenler vardır.

Evliye Çelebi «Karamanoğlu İbrahim Camiî. dört kemer üstünde kargir kubbe» şeklinde vasıflandırdığı cami ile bu camii kastediyorsa hataya düşüyor demektir. Filhakika Fatih ve II. Bayazıt İlyazıcı defterlerinde Aksaray'da bir İbrahim camii vardır. Amma Karamanoğlu Mehmed Bey camii başta yer alır. Çünkü Mehmed Bey camii dört kemer üstünde tek kubbeli değildir.

CAMIİN HALI, KILIM, ZİLİ VE SECCADELERİ

Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanoğullarının Aksarayında en iyi halı ve kilimler yapıldı. İbn-i Batuda seyahatnamesinde Aksaray'ı yazarken şunları söyler :

«Belediye nisbetle koyun yününden imal olunan kalıçelerin (halıların) bir yerde naziri yoktur. Bunlar Şam, Mısır, Irak, Hind, Çin ve Bilad-ı Etrak'e gönderilir.»

Sultan I. Mesud'un yaptığı, oğlu II. Kılıçaslan'ın veliahdlığı zamanında genişletüp yenilediği, Karamanoğlu Mehmed Bey'in de yine yenileyerek imar ettiği Ulu Camide elbette o devirlerinin kıymetli halıları ve seccadeleri var idi. Fakat yerinde selâhiyetli kişilerden tesbit ettiğime göre iyi ve tarihf eserlere musallat olan batılılar ve Amerikalılar camiîin en kıymetli halı, kilim ve zililerini birer suretle çaldırılmışlardır. Bir defasında bir hırsız camiîin kible tarafındaki pencereden kendisini ipe içeriye sarkıttırılmış, en kıymetli halı ve seccadeleri topluyarak kapıyı açmış ve alıp götürmüştür. Bir başka zamanda da yine bir hırsız yatsı namazı vaktinde camie girmiş, bir yerde gizlenerek gecelemiş, en kıymetli halı ve seccadeleri toplamış, sabahleyin müezzin camiîin kapısını açıp ezan okumak için minareye çıkınca o da topladıklarını serbestçe alıp götürmüştür.

3) İbn-i Batuda seyahatnamesi, Cild 1. sahife 41, 324-325'de Aksaray hakkında geniş bilgi vardır.

Bir müftü ile bir müezzinin de vaktiyle kıymetli halıları aşırıldıklarını söylenler oldu.

1970 yılı Eylülünde Vakıflar Genel Müdürlüğü buradaki kıymetli tarihi halı, kilim ve zili gibi sergilerin ayrılmasını bir heyete yaptırdı. Heyetin karşısına camii imar, halılarını değiştirme kastiyle kurulmuş bir dernek çıkmıştır. Bu heyet derneğin gösterdiği 730 kadar irili ufaklı halı, kilim ve zilileri inceledi. Bunlar camiın bir kemer altına gelişigüzel atılmış, güvelerin, böceklerin ve farelerin tahribine terk edilmişti. Dernek 163 bin lira sarf ederek camie Isparta cezaevinde yeni ve düz halılar dokuttuğu için bunları sergiden kaldırmıştı.

Bunların içinden 60 kadar halı ve halı seccade ile 90 kadar seri halinde bir müzeye verilebilecek desenli ve çubuklu kilim ve zili ayrılmıştır. Bunların yine o derneğe teslim edilmiştir. Geri kalanların bir kısmı sergisiz cami ve mescidlere dağıtılacak, hurdalar da elden çıkarılacak.

CAMIIİN ŞAHESER MİNBERİ

Bu büyük minber Türk ahşap işçiliği sanatının şaheser bir örneğidir. Abanosdan yapılmıştır. Sanatkâr bu minberde yazının, sedef kakmacılığının, kabartmacılığın, ince ağaç işçiliğinin ve süslemenin her çeşidini toplamıştır. Minberde bir çok güzel sanat kollarının elele verdiğini görürüz. Tarihi minber zaman zaman lâyıık ve ehil olmayan eller tarafından hoyratça tamir görmüş, şurasına burasına bilhassa kapı kanatlarının arkalarına gelişigüzel parçalar çakılmıştır. Bu arada sağ tarafından 7, sol tarafından 11 parça eksilmiş veya aşırılmıştır. Bu yerlerin benzerleri ile kapatılması temenni olunur. Göbeklerdeki sedefkâr işler çok muvaffaktır. Şurasına burasına beşer şualı yıldızlar serpilmiştir. Bu yıldızlar 20 nci asrın sanatkârları tarafından taklid edilerek mebzulca kullanılmaktadır.

Minberin kapısının üstünde ki aynalık da üç satır halinde arapça bir kitâbe vardır. Birinci satır aşağıdan yukarı, ikinci satır yukarıdan küfi, üçüncü satır da solda yukarıdan aşağıya yazılmıştır. Kitâbe sudur :

- ۱ - في أيام السلطان
- ۲ - المعز الدنيا والدين ركن الاسلام والمسلمين
ملك بلاد الروم والارمن ابو الفتح مسعود
بن قليج
- ۳ - ارسلان ناصر امير المؤمنين

Kitâbeyi bir de yeni harflerle yazalım :

- 1 — Fi eyyam-is Sultan
- 2 — El-Muizz-id-dünya v-ed-din
Rükn-il İslâm-i v-e müslimin
Melik-i Bilâd-ir-Rum-i v-el-Ermen
eb-ül-feth Mesud İbn-i Kılıç
- 3 — Arslan Nâsır-ı Emir-il Mü'minin.

Kitâbe dilimize şöyle çevrilir :

«Emir-il Mü'minin yardımcısı Kılıçaslan'ın oğlu feth babası, Rum ve Ermen beldelerinin Melik'i, İslâmın ve müslümanların dayanağı, din ve dünyanın azizi Mes'ud'un hükümdarlığı yıllarında.»

Bu kitâbe bize minberin Konya Selçuklularının ikinci Sultanı I. Kılıçaslan'ın oğlu I. Mes'ud'un hükümdarlık yıllarında yapıldığını gösteriyor.

Sultan Mes'ud 510 H. - 1116 M. yılından 551 H. - 1156 M. yılına kadar hükümdarlık yaptığını göre bu yıllar içinde yapıldığı kabul edilecektir. Minber kapısının sol sövesinde yukarıdan aşağı, sağ sövesinde aşağıdan yukarıya yazılan ve aynalığın altında devam eden bir kitâbe daha vardır. Onu da buraya alıyorum :

- ١ - هذه عمارة الأمير الاسفهار الراجل السيد
الكبير العادل جمال الدين قطب الاسلام
نصر الامام فخر الانام عن الدولة جهاء الملة
- ٢ - عمدة الخلافة شرف الملوك و السلاطين ناصر
جيوش المسلمين قاصع الكفرة و المشركين
عماد الثغور پهلوان الروم و الارمن الب
اسانج قتلغ بلكا
- ٣ - ابو سيد غازي قلع ارسلان مؤيد امير المؤمنين
اعز الله الفهاره

Kitâbeyi yeni harflerle de yazalım:

- 1 — Hâzihi İmaret-ül -Emir-il-İs-
fehselar-il-ecel-is-seyyid-il Ke-
bir-il adil Cemal-id-din Kut-
b-il İslâm Nâsir-il-İslâm fah-
r-il enam İzz-id-devle Beha-il
mille.
- 2 — Umdet-il-hilâfet-i Şeref-il-mü-
lûk-i v-es-selatin Nâsir-i Cü-
yüş-il Müslimin Kaami-il ke-
feret-i v-el-mûşrikin imadüs
sügur Pehlivan-ir-Rum-i v-el-
Ermen Alb İnanc Kutlug Bil-
ga.
- 3 — Ebû Said Gâzi Kılıçaslan
Müeyyidi Emir-il Mü'minin
Eazzallahü ensarehu.

Bu kitâbe dilimize şöyle çevrilir :

«Bu imare⁴, yani bu mescitle bu minber yüce başkumandan, Emir, büyük adaletli efendi, dinin cemali, İslâmın kutbu, imamı (halifenin) yardımcısı, kulların öğünülecek adamı, devletin izzeti, milletin değerlisi, hilâfetin desteği, sultanların ve meliklerin şerefi, müslümanların askerlerinin yardımcısı, kâfirlerin ve müşriklerin köklerini kazıyan, sınırların direği, Rum ve Ermen'in pehlivanı (Kahramanı), Alp inaç, kutluğ, bilgâ Ebu Said Gâzi, mü'minlerin Emir'inin teyidçisi Kılıçaslan'ındır. Allah yardımcılarını aziz etsin.»

Bu kitâbede de Sultan I. Mes'ud'un yani babasının gibi tarih yoktur. Parlak ifadeli, tumturaklı vasıflı bu kitâbe bize Kılıçaslan'ın henüz hükümdar olmadığını, Emir ve bulunduğu yerin başkumandanı olduğunu gösteriyor. Sultan I. Mes'ud'un 3 oğlu var idi. Birisi kendisini beğenmiş, kibirli, ikincisi evcmen idi. Üçüncüsü akıllı idi. Sultan Mes'ud onu kendisine veliahd seçmişti⁵. Ona babasının, I. Kılıçaslan'ın adını vermişti.

Yukarıda yazdığımız gibi sahtanatının başında 551 H. - 1156 M. yılında Aksaray'ı bina etmiş, kervansaraylar, pazarlar kurmuştu⁶.

İşte bu Kılıçaslan yurdunu 586 H. - 1190 M. yılında sağlığında 11 evlâdına paylaştırmış, Sivas ile Aksaray'ı oğlu Melikşah'a vermişti. Sonra oğulları babalarını dinlememişler, onun üstün hakimiyetini inkâr etmişlerdi. Nihayet Kılıçaslan kurduğu, imar ettiği Aksaray'ı oğlunun elinden kurtarmak için yaptığı savaş sırasında hastalanarak 580 yılı Şaban'ının ortalarında, 29. 8.1191'de ölmüş⁷, cenazesi mumyalanarak Konya'ya getirilmiş, Alâeddin Tepesinde kendisinin yaptırdığı mahrutî kubbesi mavi çinilerle süslü muhteşem türbesine konmuştur.

Kılıçaslan babasının Aksaray'da yaptırdığı camini klâsik mimarîde

4) Cami, mescid, han, hamam, medrese vesaire gibi şeylere Araplar imaret derler. Bu kelime bizde daha çok aşevî anlamına kullanılır olmuştur. Buradaki imaretle mescid ve minber kastedilmiştir. Çünkü minberin bir başka yerinde bunu yapan yazılırken (mescidin ve minberin mimarı) denilmektedir. Alb, inaç, kutluğ ve bilgâ Türklerde büyükleme vasıflarıdır. Kahraman, imanlı, kuvvetli ve bilgic anlamlarıdır.

5) Tarih-i Al-i Selçuk der Anadolu, Sahife 38'de ibare aynen şöyle:

اوراسه پسرکی خود رای دوم خاند آرای سوم
فرزته نامدار پادشاهی را باو داد نام پدرش را باو
داده بود...

6) Düvel-i İslâmiye sahife 216'da bunun hükümdarlık yalını 551 H 1156 M.'den başlatır.

7) Tarih-i Ebb İLF'da cild 3. sahife 85

(Hazf ve İsbat) diye ifade edilen bir şekilde onarmış ve adını da minberc yazdırmıştı.

Muhteşem menberin sağ alt kısmında ayakkabılık, süpürgelik denilen ağzı açığın üç tarafına yazılmış bir kitâbe dah avardır. Bunun da alıyorum :

- ۱ - معمار المسجد و المنبر صلاح الدولة
- ۲ - زين الحاج حوجه نوشتكين
- ۳ - الجمالی دام [موقفه] العز و البقا

Kitâbeyi bir de yeni harflerle yazalım :

- 1 — Mimar-ül-Miscid-i v-el-minber salah-üd-devle
- 2 — Zeyn-ül-hâc hoca Nuştekin
- 3 — El-Cemâlî dame müvaffekiy yetühû⁸ el-izzü v-el-beka v-ed-devlete.

Kitâbenin türkçesi şudur :

«Bu mescidin ve minberin mimarı devletin selâhi (devlet işlerine yaraşık), Haccı'nın süsü, hoca Nuştekin-i cemâlîdir. Onun devlet, izzet ve beka yolundaki muvaffakiyeti devamlı olsun »

Hoca çok kere zenginler, ticaret erbabı için kullanılan bir kelimedir. Mimarın adı Nuştekin'dir. Eski Türkler de böyle adlar çoktur. Lâkabı da Cemâlî'dir. Aksaraylı büyük âlim ve müderris Mehmed Cemâliddin'in evlâdı ve torunları da Cemâlî lâkabını taşırlar. Yavuz'un ve Kanuni'nin sadrazamı Aksaraylı Pir Mehmed Paşa'da Cemaleddin-i Aksarayî'nin torunlarından. Kendisi, evlâdı ve torunları da Cemâlî lâkabını taşırlar. Bu mimarın ailesinden gelmiş olmaları ihtimal içindedir.

Minberin kapı kanatlarında, koruluklarında Selçuklu devri sülüsü ile Fatihe, ihls, fetih sûreleri ile Bakara sûresinin 255 ve 256 ncı âyetleri kürsü âyeti yazılmıştır.

Arapların (her hattat cahildir) şeklinde dilimize çevirdiğimiz bir tekerlemeleri vardır. Bu minberin hattatı da öyledir. Kur'an âyetlerinin bazı kelimelelerini yanlış yazmıştır. Fetiha sûresindeki (المنصوب) kelimesini

(انمت عليهم) • (المنذوب) cümlesini de bitişik olarak (انستلمه)

şekillerinde yazmıştır.

Herkesçe, her müslümanca bilince, sûreleri ve âyetleri buraya almaya lüzum görmedim.

Minberde Osmanlılar devrindeki tamirlerde yazılarda ve süs yerlerinde bazı karışıklıklar olduğu kolayca anlaşılıyor.

Mimarın Sultan Mes'ud devrinin bir sanatkârı olduğunda hiç şüphe yoktur. Bunu yazı üslûpları açıkça gösteriyor.

Konya'daki Alâeddin camiinde de bu Ulu camiideki abanoz minbere benzeyen bunun kadar muhteşem, büyük bir sanat eseri olan bir minber daha vardır. Bunu da 550 yılı Recebinde (1155 M. yılında) Ahlatlı üstad Hacı Mengübertî yapmıştır⁹. (Mengü) hüda, Allah anlamındadır. (Berti) garb türkçesinde «verdi» şeklinde kullanılır. Sanatkârın adının garb lehçesindeki ifadesi şöyledir :

Hüdaverdi, Allahverdi, Tanrıverdi

Bu minberin kapısının üstündeki aynalıkta Sultan I. Mes'ud'un adı şöyle geçer :

8) Bu kelimenin موقفه olması da-

ha uygun olacaktır. Burada kopya hatası olsa gerek. Zaten hattat Kur'an âyetlerinde bile hata ettiği için bu tahminimizin doğruluğu kabul edilir.

9) Bu hususta âbideleri ve kitâbeleri ile Konya Tarihi adlı kitabımızın 311-312 nci sahifelerinde geniş bilgi vardır. Bu kitâbeyi Zeki Oral bizden yanlış kopve etmiş ve yanlış yazmıştır.

هذه الدنيا و الدين ابو الفتح مسعود بن قلیج
ارسلان ناصر امیر المؤمنین

Türkçesi şöyledir :

«Din ve dünyanın izzeti feth babası, Emir-il Mü'mininin yardımcısı Kılıçaslan'ın oğlu Mes'ud.»

Minber Alâeddin caminin ilk kurucusu Sultan I. Mes'ud adına yapılmıştır. Bu minberin kapı sövelerinde de şu kitâbeyi okumuştuk :

١ - السلطان العظيم شاهنشاه الاعظم سيد
سلطين العرب و المعجم مالك رقاب الامم
عز الدنيا و الدين ركن الاسلام و المسلمین
فخر الملوك و السلاطين
٢ - نصير الحق بالبراهین قاتل الكفرة و المشركین
غياث المجاهدين حافظ بلاد الحلة ناصر
عناد الله مبین

٣ - خليفة الله سلطان بلاد الروم و الارمن
و الافرنج و الشام ابو الفتح قلیج ارسلان بن
مسعود بن قلیج ارسلان ناصر امیر المؤمنین
ادام الله سلطانه و خلد ملكه و ضاعف اقباله

Bu kitâbeyi bir de yeni harflerle yazalım :

- 1 — Es-Sultan-ül Muazzam Şahinşah-ül A'zam Seyyid-i selatin-il Arab-i v-el-Acem malik-i rikab-il ümem izz-üd-dünya v-ed-din rükn-ül-İslâmi v-el-müslimin fahr-ül mülük-i v-es-selâtin
- 2 — Nâsir-ül Hak b-il-berahin kaatil-ül kefereti v-el-müşrikin gıyas-ül mücahidin hâfız bilâdillah Nâsir-ı ibadillah muin-i
- 3 — Halifetillah Sultan-i Bilâd-ir-Rum-i v-el-Ermen-i v-el-Efrençi v-eş-Şam eb-ül Feth Kılıçaslan ibn-i Mes'ud ibn-i

Kılıçaslan Nâsir-i Emir-il Mü'minin Edamallahü Sultane-hû ve hullide mülkehû ve zaafe ikbalehû.

Türkçesi şöyledir :

«Büyük Sultan, Ulu Şahinşah, Arap ve Acem sultanlarının efendi, ümmetlerin dizginlerini elinde tutan, din ve dünyanın izzeti müslümanların ve islâmın dayanağı, Sultanların ve Meliklerin öğünme medarı, delillerle hakkın yardımcısı, kâfirlerin ve müşriklerin kaatili, mücahidlerin arkası, Allah'ın beldelerinin koruyucusu, Allah'ın kullarının ve Allah'ın halifesinin yardımcısı, Rum, Ermen, Efrenç ve Şam ülkelerinin sultanı, feth babası Emir-il Mü'mininin yardımcısı Kılıçaslan oğlu Mes'ud oğlu Kılıçaslan. Allah saltanatını devamlı kılsın Ülkesini ebedi etsin, ikbâlini kat kat eylesin»¹⁰.

Bu kitâbe II. Kılıçaslan'ın hükümdarlık zamanına aittir. Ulu cami kitâbesi onun emirliği, veliahdlığı zamanını göstermesi itibariyle Alâeddin caminin minberinden daha eskidir. Bu bakımdan da ayrıca önem taşır.

Alâeddin caminin minberinin kitâbesinde Kılıçaslan'ın dedesi Sultan I. Kılıçaslan'ın adı da geçiyor. Alâeddin camii minberinin alt kısmında ayakkabılık ve süpürgelik gibi kısımlar yoktur.

ARŞIV VESİKALARINDA ULU CAMİİ

Osmanlı hükümdarları kanunnamelerine göre her 25 yılda bir ülkede umumi bir yazım yaparlardı. Bu yazımda yurdun bütün vakıfları, memlahaları, zeamet ve timarları, koruları, babalarının adları ile erkek mükellef nüfus, köyleri, mahalleleri, köprüleri, kaleleri ve çeşitli vergileri yazdırırlardı. Bun-

10) Abdeleri ve kitâbeleri ile Konya Tarihi kitabımızın 309 ncu sahifesine bakılın.

ları padişahın en güvendiği tahrir emirleri yaparlardı. Meselâ Karaman Eyaletinin bir tahririni Yavuz adına Kemal Paşazade yapmıştı. Tahrir emininin yanında güzel yazılı bir de kâtib bulunurdu. Defterler çok kere iki tane hazırlanırdı. Birisi Topkapı Sarayında Fatih'in yaptırdığı defterhane hazinesine konur, kapısı padişahın sadrazamda bulunu mühürü ile mühürlenirdi. Birisi de defterhaneye verilirdi.

Topkapı Sarayı müze haline getirilirken buradaki defterlerin çoğu atılmış, bir kısmı yakılmış, bir kısmı da benim neşriyatımla kurtularak Başvevekâlet arşivine getirilmişti. Defterhane hazinesinde bulunan defterler Ankara'ya götürülmüş ve ilk zamanlarda Temyiz Dairesinde 158 numaralı bir odaya konmuştur. Bunların sayısı 2323 kadardı. Bunları burada ben buldum. Adına da Kuyud-i Kadime arşivi demiştim. Şimdi bu defterler Tapu ve Kadastro umum müdürlüğü arşivine aynı adla taşınmıştır. Bu defterlerde herhangi bir ilâve, silinti ve tahrif yapılamazdı. Yapılacak tashihler ancak nişancının elyazısı ile ve hususi müsaade ile yapılırdı.

Ankara'da Kuyud-i Kadime arşivinde içine Aksaray'ı da alan birisi Fatih devrine ait 881 H. - 1476 M. tarihli birisi de 25 sene sonra II. Bayezid adına yazılan 906 H. - 1500 M. tarihli iki İlyazıcı defteri vardır. Eski memuru bunları çöplüğe atmıştı. Her ikisini de ben kurtarmıştım. Fatif devrinin defteri yeni 255, eski 564 numarada kayıtlıdır. II. Bayezid'in defterinin yeni numarası 256, eski numarası da 565'dir.

Fatih devrinde Karaman Eyaleti şu vilâyetlere ayrılmıştı :

Konya, Lârende, Seydişehir ve Bozkır, Beyşehir, Akşehir, Iğın, Niğde, Şücaüddin ve Andugu (Şimdiki Altunhisar), Ürgüp, Ereğli, Aksaray, Koçhisar görülüyor ki Fatih devrinde Aksaray devrinde Aksaray vilâyet idi. Osmanlı

ların bütün tahrir defterlerinde Aksaray'ın vakıfları sayılırken Ulu cami başta gelir. Ve hepsinde cami (Karamanoğlu Mehmed Bey Cami) şeklinde geçer. Fatih defterinde aynen şöyle yazılmıştır :

وقف جامع محمد بك بن علاء الدين بك عن
اسماء قرمان متولى مولانا ابراهيم بن فضل الله
بحكم بادشاه

Yeni harflerle şöyle yazılır :

«Vakf-ı cami-i Mehmed Bey İbn-i Alâ-ed-din Bey an ebna-i Karaman mütevellî Mevlâna İbrahim İbn-i Fazullah bi hükm-i Padişah»

Fatih zamanında Karamanoğullarından Alâeddin Beyzade Mehmed Bey'in Aksaray'daki camiinin mütevellisi Fazlullah oğlu Mevlâna İbrahim idi. Bu yazının üstüne (Mukarrer) yazılmıştır ki, bu camiin vakıfları hakkındaki hüküm ve beratlar yürürlükte kalmış ve Fatih mütevellisi Mevlâna'ya da bu hususta berat vermiştir.

Fatih devrinde bu camiin Rumdiğin, Sudadı, Göstük, Alâî köylerinden ve Sülümencük mezraasından gelirleri vardı. Köylerin hepsi Aksaray'a bağlıdır, mezraıda oradadır.

II. Bayezit, İlyazıcı defterinde Karamanoğlu Mehmed Bey caminin gelirleri şöyle sıralanmıştır :

1 — Rumdiğin ile Yeşilin, Hisarcık, Altıntaş, Karzanî, Kâfirpınarı, Danişmendli ve Selâme ini mezralarından

2 — Susadı köyü ile Aksaray'a bağlı Mance, Erükağaç, Mareson çukuru mezralarından

3 — Alâyi köyü ile Aksaray'a bağlı Donuz, Bilviran, Gökpınarı ve Per-vane mezralarından

4 — Göstük ve Yalnızagaç köylerinden

5 — Sülümencük köyünden

6 — Tavşanca mezrasının nısıf malikânesi.

Bu deftere şöyle bir kayıt da ilâve edilmiştir :

«Zikrolan evkafın muhsulâtı altı sehim kılınup bir sehim mütevellî ve bir sehim hatib ve bir sehim imam-i cami ve iki sehim huffaz ve bir sehim müezzin ve ferraş ve muarrif tasarrufunda ola diye mastur imiş. Köhne defterde mukayyet. Berveçhi tevzi tasarruf ederler.»

Ulu camide bir de kütüphane vardı. Bunlar harf inkılâbından sonra şu raya buraya atılmış ve dağılmıştır. Bir kısmının da kütüphane bodrumunda bulunduğunu söylediler. Ben Aksaray'ı incelerken kütüphane kapalı ve memuru da izinli olduğu için kitabları göremedim.

Ankara'da Kuyud-i Kadime arşivinde 131 numarada kayıtlı 992 H. - 1584 M. tarihli İlyazıcı defterinde de hem Karaman Ezaletinin kanunnâmesi ve hem de Karamanoğlu Mehmed Bey'in camiinin gelirleri. Aksaray, Eyüpili, Hasandağ, Bekir, Koçhisar ve Yüzdecivan nahiyelerinin mahallelerinin, köylerinin ev ve nüfus sayıları ayrı ayrı yazılmıştır. Bu defter Aksaray'ın tarihini inceleme yüzünden çok mühimdir. Defterin başında III. Murad'ın tuğrası ve 13 satır halinde Karaman Eyaletinin Aksaray livasının tahririni yapanların adları vardır. Buraya aynen alıyorum :

- ۱ - بسم الله الرحمن الرحيم
- ۲ - الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام
- ۳ - على سيدنا محمد و اله اجمعين اما بعد قد
- ۴ - كتب هذه الدفتر المفصل في لوائ آفسيه اى
- ۵ - باصر السلطان ابن السلطان سلطان
- ۶ - مراد خان بن سلطان سليم خان بن
- ۷ - سلطان سليمان خان ابدالله ملكه

۸ - و سلطنته الى ابد الدهور و الازمان

۹ - بامانت اضعف عبدالله الاحمد مصطفى

۱۰ - بن احمد دفتردار خزانه جانب قرمان حالياً

۱۱ - و بقلم احقر المباد قدرى بن محمد عن كاتبان

۱۲ - دفتردارگاه على الواقع آتامه في اوایل

۱۳ - جمادى الاول سنة اثني و تسعين و تسعمائه

| ۲۹۹۲ |

Bu satırlar bize III. Murad zamanında Aksaray Livasının mufassal tahririni Karaman Hazine defterdarı Ahmedoğlu Mustafa'nın yaptığını gösteriyor. Kâtibi de dergâh-i Alî defter kâtiplerinden Mehmed oğlu Kadri'dir.

Aksaray Evkafını iyi anlamak için Fatih devri defterinden Aksaray'ın içindeki vakıf müesseseleri buraya sıralamayı faydalı buldum :

1 — Karamanoğullarından Alâeddin Bey'in oğlu Mehmed Bey cami.

2 — Melik Mahmud Hangâhi. Mu-tasarrıfı Hz. Baba Yusuf idi.

3 — Zincirili Medrese. Müderrisi Mehmed Çelebi idi. Fatih kendisine berat vermiştir.

4 — Beramuniyye Medresesi. Müderris Mevlâna Hüsam idi.

5 — Ebu bekriye medresesi. Mütevellisi Mevlâna Abdulah idi. Medrese tamire muhtaç idi.

6 — Bedriyye medresesi. Emir Hoca tasarruf ediyordu.

7 — Seyfiye Medresesi. Mevlâna Taceddin idâre ediyordu.

8 — Melikiye medresesi. Mehmed Fakih idâre ediyordu.

9 — Hacı Bektaş Sultan zaviyesi.

10 — Fahriye Mevlevihanesi. Mehmed Çelebi tasarruf ediyordu.

11 — Siraciye Dar-ül ilm-i (ilimevi). Fazlullah vakfetmiştir. 738 tarihli vakfiyesi görülmüştür.

12 — Mübarek Şah kızı Nefise Hatun Türbesi. Mevlâna sülâlesindedir.

13 — Mercaniye zaviyesi. Şeyh Hacı Mehmed'in tasarrufundadır.

14 — Aksaray'da musluk.

15 — Gariplere kefen parası vakfı.

16 — Ölülere gül suyu vakfı.

17 — Hoca Hüseyin mescidi. Emirzebey mahallesindedir.

18 — Fahr-i Tabib mescidi.

19 — Elâgöz mescidi.

20 — Şeyh Cemâleddin zaviyesi.

21 — Baydı Hatun zaviyesi. İhlara köyündedir.

22 — Feramüziyye zaviyesi.

23 — Kalember mescidi.

24 — Efdaliyye Hangâhi.

25 — Gazvini Ali zaviyesi.

26 — İslâm Paşa Hatun Dar-ül huffazı.

27 — Nakkaşiye zaviyesi.

28 — Bablı zaviyesi.

29 — Debbağlar mahallesi mescidi.

30 — Minare mahallesi mescidi.

31 — Mevlâna Yakup mahallesi mescidi.

32 — Emir Fakih mahallesi mescidi.

33 — Hatib mahallesi mescidi.

34 — Emir Yusuf mescidi.

35 — Paşacuk mahallesi mescidi.

36 — Boyacı Ali mahallesi mescidi.

37 — Kiçi kapı mahallesi mescidi.

38 — Ahmed Bey mescidi.

39 — Fikaf zaviyesi.

Niğde yılığında (sahife 176'da) Ulu cami hakkında şu yanlış bilgi verilmektedir :

«Karamanoğlu İbrahim Bey camii (hicri 835) 1431. Bu cami Mehmed Bey oğlu İbrahim Bey zamanında hicri 835 tarihinde ikmal edildiği camii 835 tarihli vakfiyesinden öğrenilmektedir.»

Yukarıda yazdığımız kitâbesine ve arşiv vesikalarına göre camii Karamanoğlu Mehmed Bey 811 H. yılında yaptırmıştır. Hiçbir vesikada camii Mehmed Bey'in oğlu tarafından yaptırıldığı hakkında işaret yoktur. İbrahim Bey'in vakfiyesi denilen vakfiye başka bir hayır eserine ait olması lâzım gelir.

Ulu camii'nin mumyalık denilen bezirhanesine atılmış bazı mezar taşları bulduk. Dışarıya çıkarttırarak inceledik. Ayak taşı olduğu anlaşılan birisinin üzerinde :

! تعالیٰ فی شهر صفر
سنة ست و اربعین و سبعین

yazılıdır. Bu 746 yılı Safer ayında ölen birisine aittir. (1345 M.) Altında (Ruhun selâmette olsun) anlamına Farsça bir cümle vardır. Başka bir ayak taşında da şunları okuduk :

.....
یو الجمعة فی ماه

ربیع الاخر سنة
احدی و اربعین و سبعین

Bu da 741 yılı Rebiülahiri Cuma günü ölen birisine aittir (1310 M.).

Serpuşlu bir taşın bir yüzünde :
öbür yüzünde de :

قد انتقل
الرحوم خندان بك
میراوی آقمرای

Öbür yüzünde de :

فی شهر شعبان

المعظم

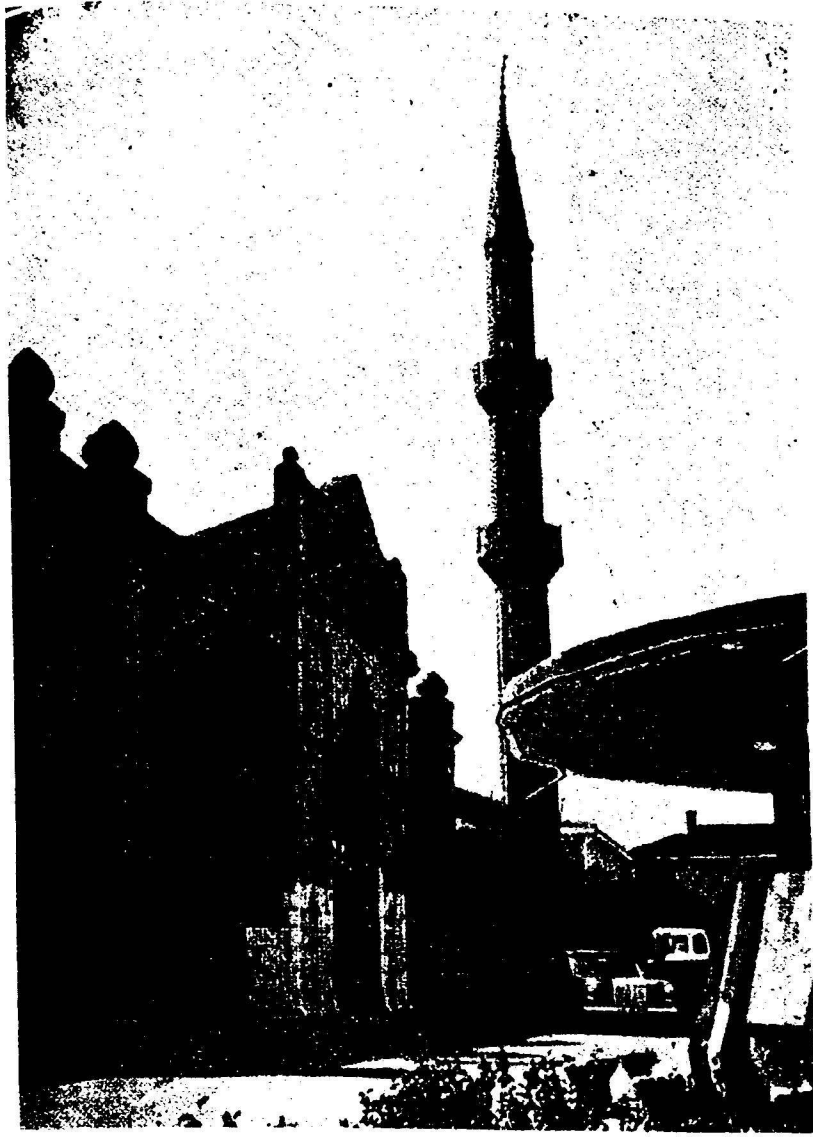
سنة ١٠١٦

yazılıdır. Bu mezar taşı da 1016 yılı Şabanında (1607 M.) ölen Aksaray Mir livası Handan Bey'e aittir. Bu taşlar başka yerlerden buraya getirilmiştir.

Ulu camideki minberin Aksaray' da Taşpazarı mahallesinde Hoca Yusuf tarafından yaptırılıp sonra da yıkıldığı anlaşılan camiden Ulu camie getirildiği hakkındaki rivayeti kabul etmek istemeyiz. Çünkü Karamanoğlu Mehmed Bey yukarıda yazdığımız cami kitâbesinde Ulu camii yeniliyerek imar ettiği açıkca belirtilmiştir. Cami Sultan Mes'ud tarafından yapılmış ve oğlu II. Kılıçaslan tarafından geliştirilerek ibadete açılmıştır.

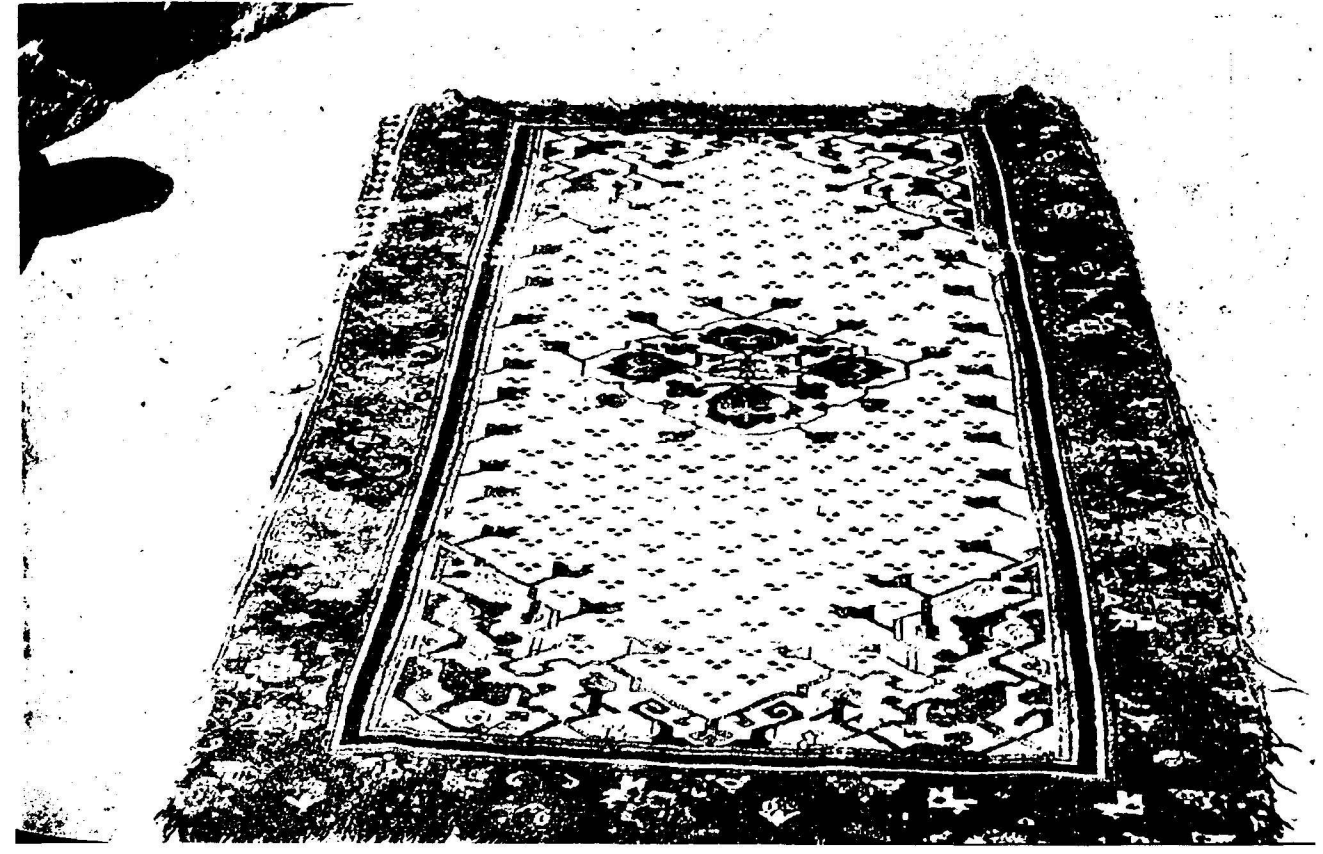
11) Niğde yıllığı sahife: 75

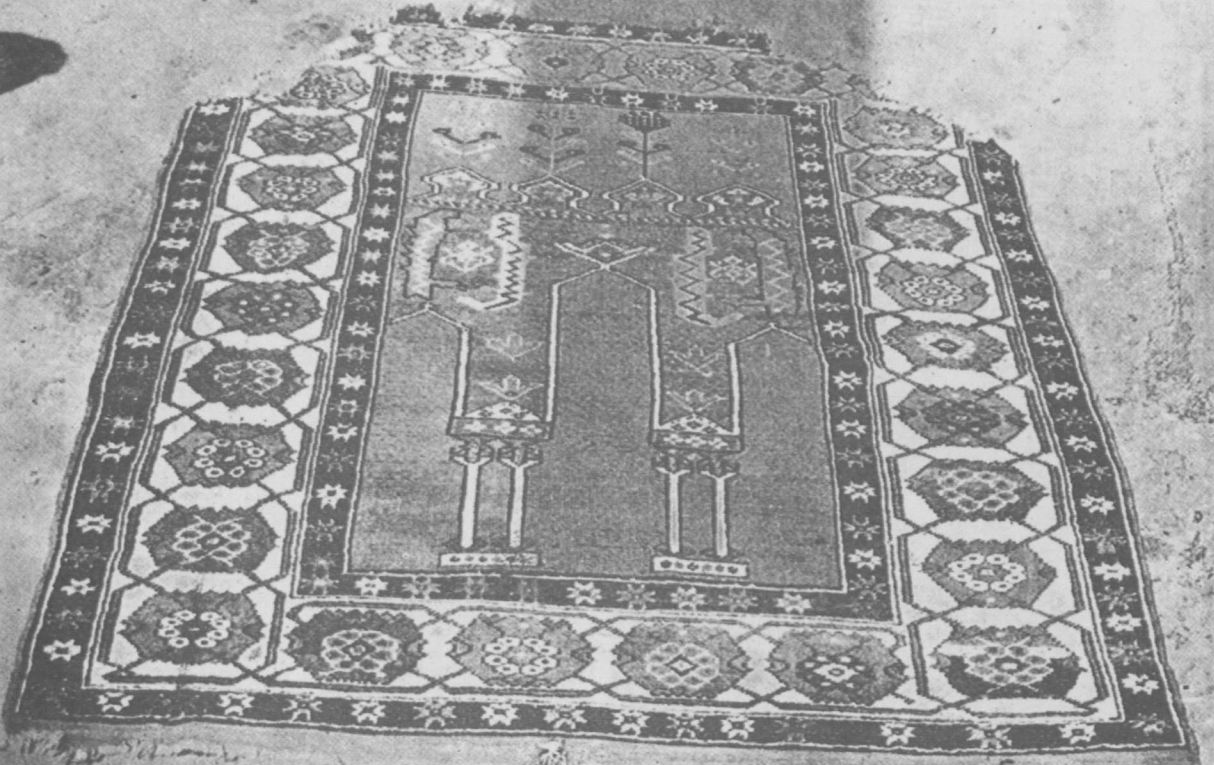

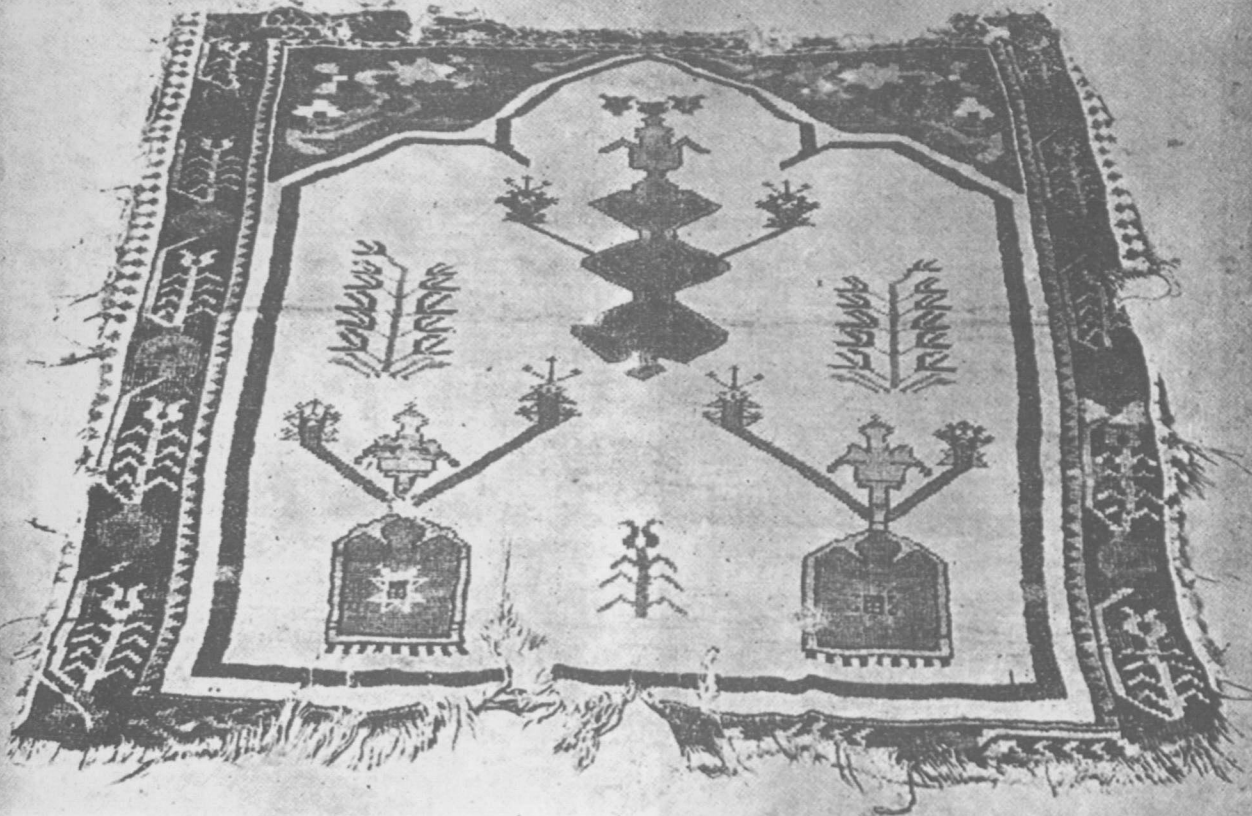
Resim : 1 -- Ulu Cami'in tac kapısı
minaresi ve şadırvanı

Resim: 2 – Ulu Cami'in kıymetli
tarihi seccadelerinden birisi

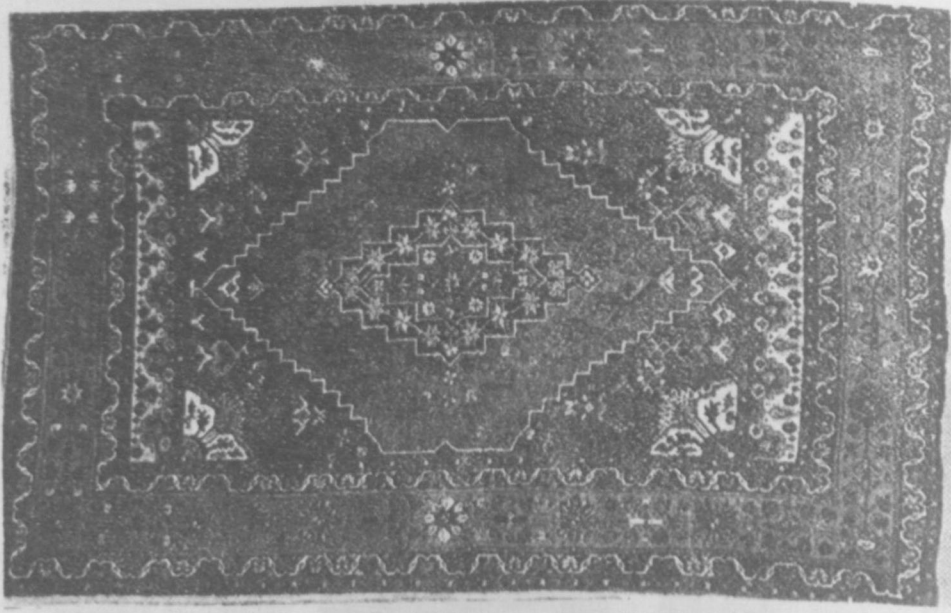

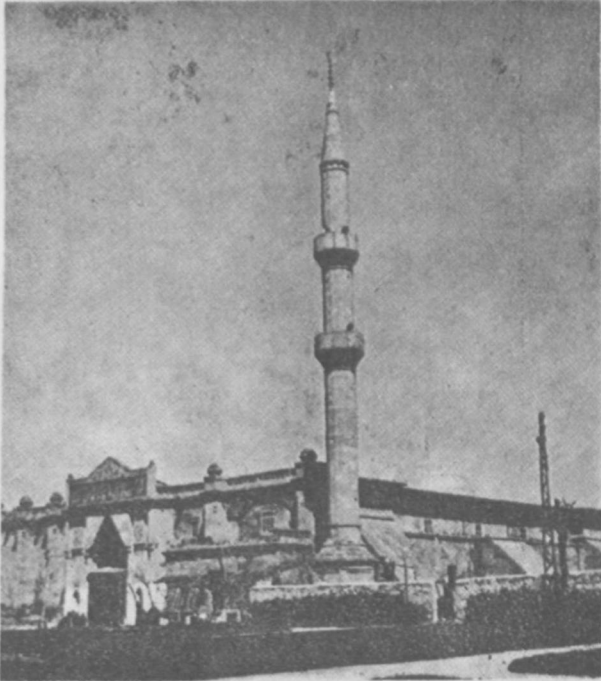
Resim : 6 — Ulu Cami'deki kıymetli seccadelerden bir başkası

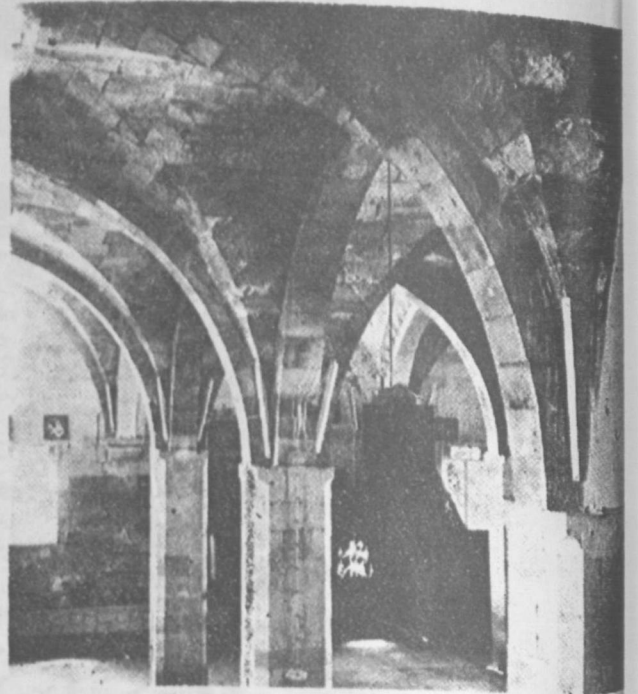
Resim : 7 — Bu Cami'deki seccadelerden başka bir örnek

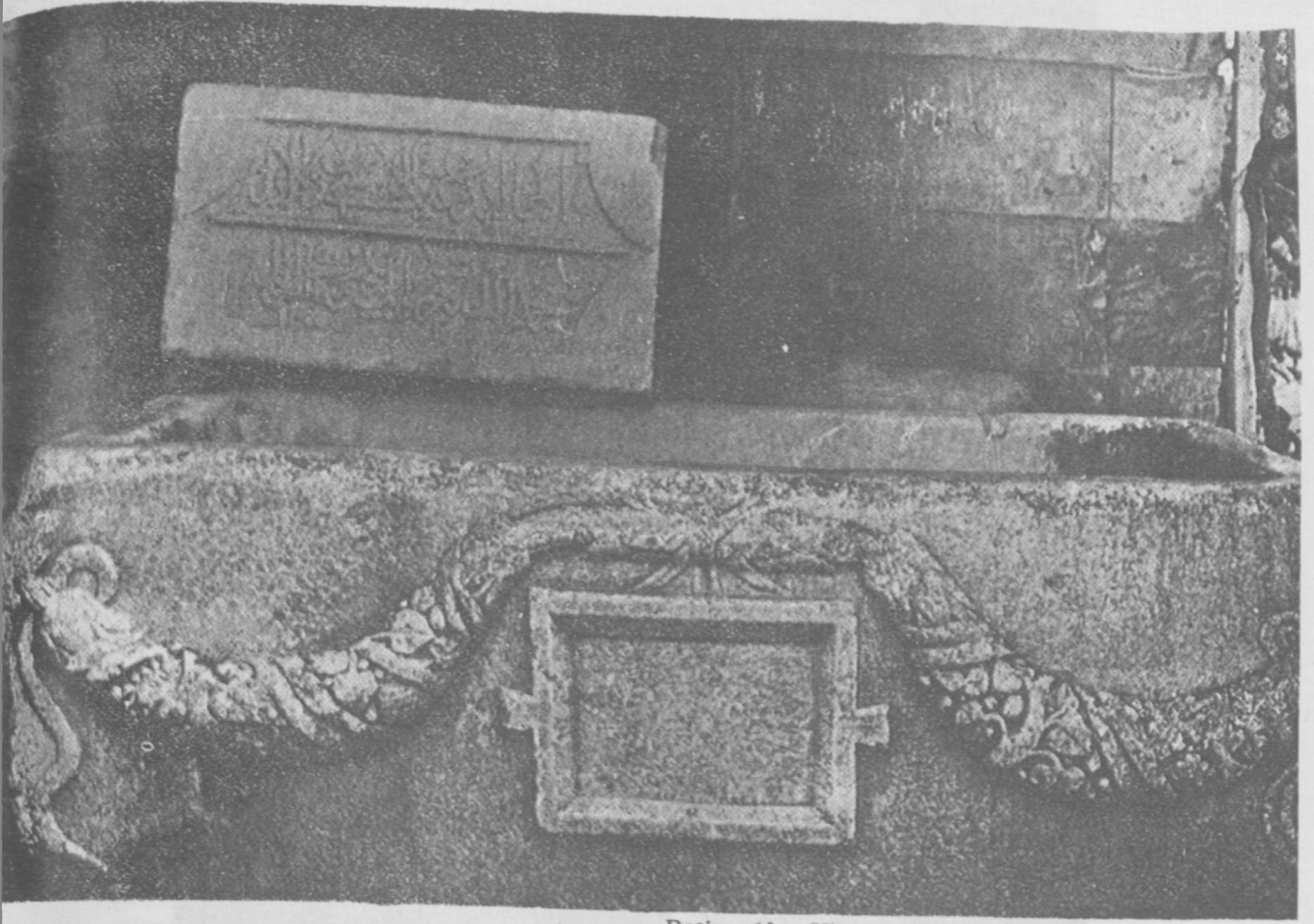
Resim : 3 — Ulu Cami'in çok kıymetli yadigârlarından
bir seccade

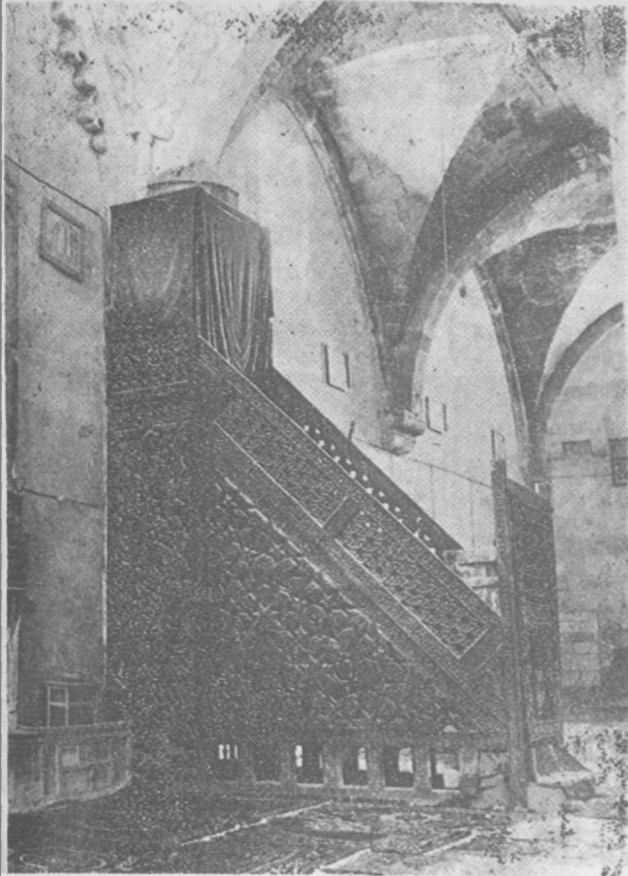
Resim : 4 — Ulu Cami'den bir başka görünüş

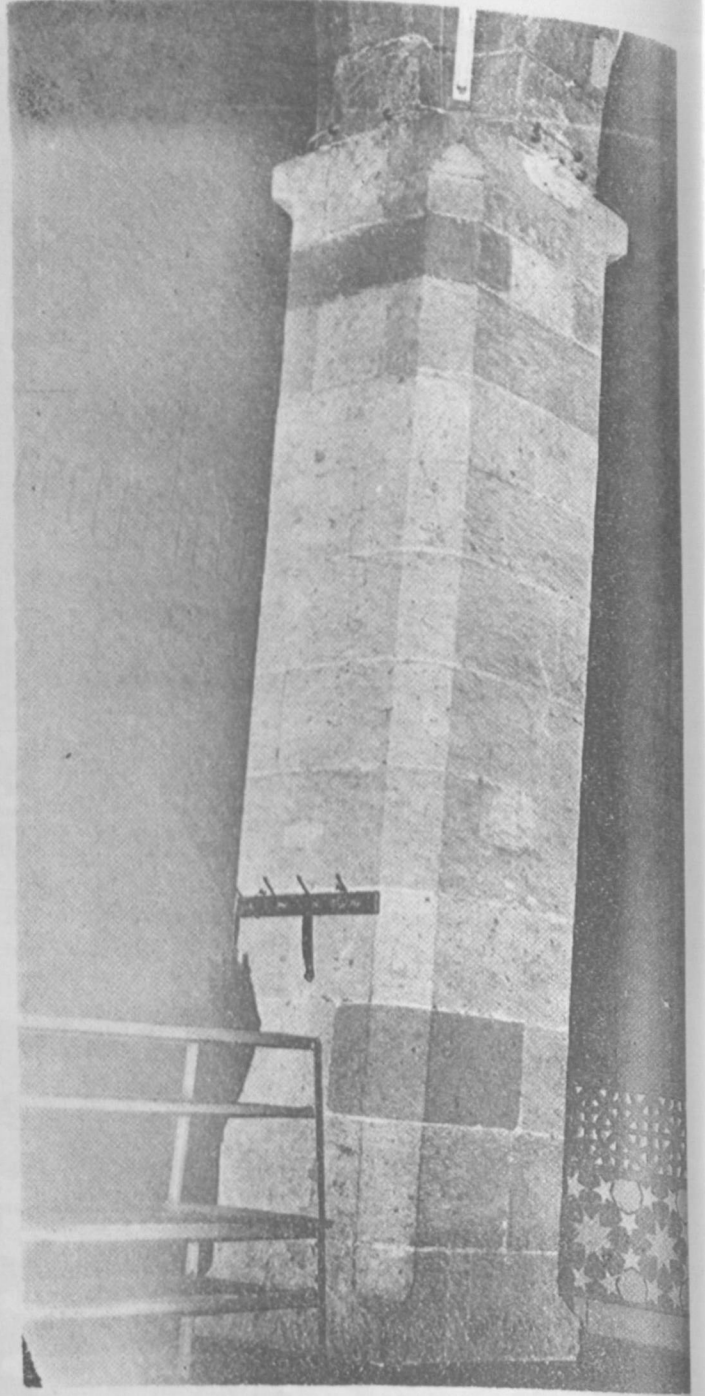
Resim : 5 — Ulu Cami'in içi

Resim : 10 — Ulu Cami'in önünde bir
Roma lahti ve İslâmî kitâbeler

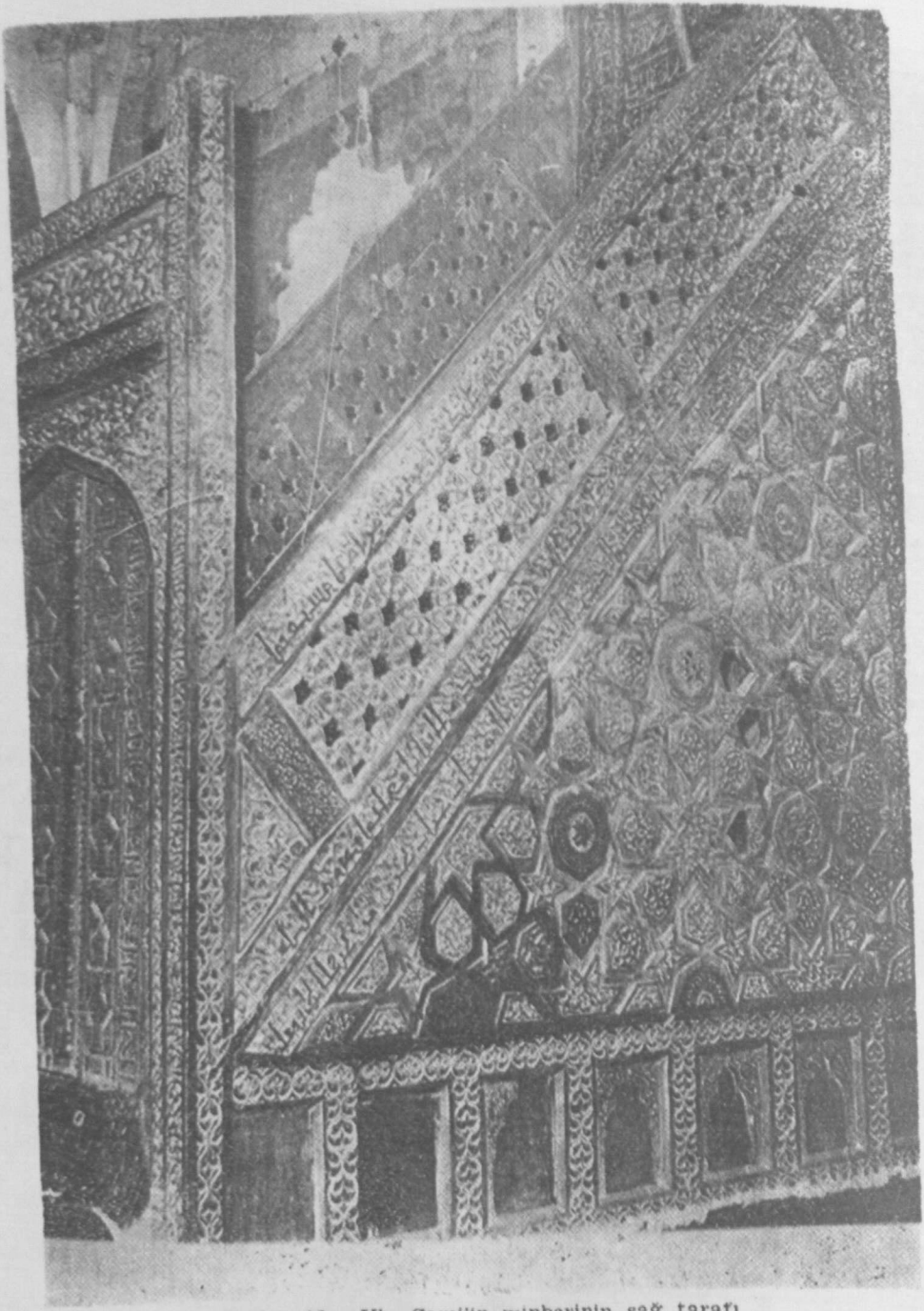

Resim : 11 — Ulu Cami'in Selçuk hükümdarı I. Mesut
tarafından yaptırılan muhteşem abanoz minberi

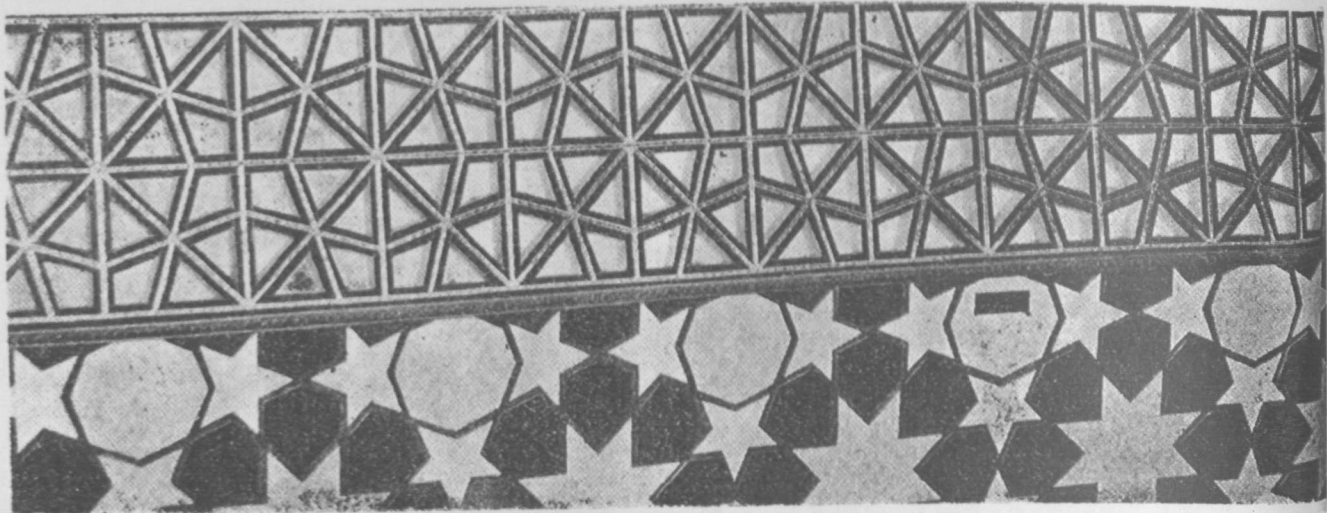

Resim : 9 — Ulu Cami'in yığma sütunlarından birisi

Resim : 8 — Ulu Cami'in çatlayan bir sütunu tamir sırasında böyle çemberlenmiştir.

Res'm : 12 — Ulu Cami'nin m'nberinin sağ tarafı

Resim : 13 — Ulu Cami'nin tarihî vaaz kürsüsü